

Показана необхідність розробки тренінгов і учебных програм для работников психолого-педагогической сфери с учетом значимости эмоционального интеллекта как важного структурного элемента адекватного и эффективного формирования профессиональной идентичности. Очерчены рекомендуемые направления дальнейших исследований взаимосвязи феноменов.

Article is dedicated to the theoretical principles of the formation of professional identity and emotional intelligence specialists psychological and educational realm. Within the study of the structure of the phenomenon of professional identity prompted her to explore this element as emotional intelligence (EQ).

The necessity of the development of training and educational programs for the psychological and educational spheres considering the importance of emotional intelligence as an important structural element of an adequate and effective formation of professional identity. Outlines the recommended directions for further research relationship phenomena.

Статтю подано до друку 01.11.2012.

©2012 р.

Н. Ф. Благодир (м. Київ)

СТАН РОЗВИТКУ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ САМОРОЗУМІННЯ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Постановка проблеми. В сучасному науковому знанні недостатньо уваги приділено дослідженню процесу саморозуміння та його психологічних механізмів.

В найбільш загальному вигляді саморозуміння можна визначити як процес і результат спостереження й пояснення людиною своїх думок і почуттів, мотивів поведінки, уміння виявляти смисл вчинків, здатність відповідати на причинні запитання стосовно свого характеру, світогляду, а також ставлення до себе і до інших людей [2].

В психологічній літературі існує декілька поглядів щодо виокремлення психологічних механізмів, за допомогою яких здійснюється процес саморозуміння.

Так, вчені що В. Деймон і Д. Харт впізнавання себе, самосвідомість, рефлексії, самовизначення, самопізнання визначають як механізми, які порівнюються з формуванням будь-яких понять за Л.С. Виготським та Ж.Піаже та ін. [10].

Б.В. Кайгородов [4] виділяє механізми саморозуміння, які співставні з механізмами розвитку особистості:

- самоприйняття;
- ідентифікація: ідентифікація себе з іншими, ідентифікація себе з собою, порівняння;
- диференціація;
- інтеграція;
- рефлексія – розуміння себе через оцінки, ставлення інших, через розкриття своїх можливостей та здібностей;
- самоствавлення - розуміння себе з позиції – «подобається – не подобається»;
- стереотипізація;
- класифікація.

Так як не існує чіткого виокремлення провідних механізмів саморозуміння нами були виділені основні механізми, за допомогою яких здійснюється процес саморозуміння – самоідентифікація, самоствавлення та рефлексія.

Як визначає Б.В. Кайгородов саморозуміння - це осягнення людиною сенсу свого існування, в результаті якого відбувається когнітивне та емоційне узгодження продуктів самосвідомості і реальної дійсності [3]. Процес саморозуміння здійснюється шляхом осмислення когнітивного та емоційного досвіду.

Так відповідаючи на питання «Хто Я?» людина виділяє певні концептосфери. Згодом дані концептосфери оцінюються питанням «Який Я?» за допомогою процесу самоствавлення. Наступним кроком є осмислення нової інформації, стосовно себе за допомогою процесу рефлексії. Після осмислення нового досвіду особистість привласнює собі певні характеристики, створюючи нові концептосфери.

Когнітивне узгодження нових знань з наявними знаннями про самого себе здійснюється за допомогою ідентифікації. Емоційне узгодження нових знань з наявними знаннями про самого себе відбувається за допомогою процесу самоствавлення. Емоційна узгодженість супроводжується позитивним ставленням до себе у процесі розв'язання неузгодженості. Розуміння не зводиться до опису, пояснення, систематизації та інших функцій наукового знання – воно невіддільне від оцінної діяльності свідомості.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження розвитку самоствавлення у майбутніх психологів та встановлення його взаємозв'язку з саморозумінням.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження. У психологічній літературі самоствавлення особистості визначається як емоційний компонент самосвідомості [8; 9; 7].

Теоретичні основи розуміння самоствавлення як компоненту самосвідомості були закладені І. І. Чесноковою, яка ввела поняття «емоційно-ціннісне самоствавлення» для узагальнення певного інтегративного утворення самосвідомості, що підпорядковує собі окремі самооцінки. Дослідниця визначила емоційно-ціннісне самоствавлення як специфічний вид емоційного переживання, в якому відбивається власне ставлення особистості до того, що вона знає, розуміє, «відкриває» відносно самої себе. Переживання при цьому розуміється як внутрішня динамічна основа, спосіб існування самоствавлення, через яку людина усвідомлює ціннісний сенс власного ставлення до себе [8].

В. В. Століним та С. Р. Пантилєвим була створена модель самоствавлення, згідно якої, власне «Я», риси і якості оцінюються особистістю по відношенню до мотивів, які виражають потребу у самореалізації. В основі макроструктури самоствавлення як емоційно-ціннісної системи лежать три емоційні виміри: самоприйняття, самоповага і близькість до себе (самоінтерес), які інтегруються у загальне почуття позитивного чи негативного ставлення особистості до себе.

Самоприйняття є генетично первинною структурою самоствавлення. Цей елемент самоствавлення в більшій мірі пов'язаний з загальною самооцінкою, яку виділяють різні автори [7]. Сутність самоприйняття – некритичне, безумовно позитивне ставлення до себе. Прийняття себе, позитивне ставлення до себе забезпечує гармонійне існування та високий рівень самоідентифікації особистості, підкреслює активну роль суб'єкта у формуванні позитивної «Я-концепції». На відміну від самоприйняття, самоповага є інтеріоризацією умовного ставлення інших людей до особистості. Найбільш високим рівнем в розвитку самоствавлення є розвиток інтересу до себе. Для появи інтересу до себе необхідним є сформованість рефлексивних механізмів, достатньо високий рівень інтелекту, потреба в розумінні себе.

Самоствавлення впливає на всі сторони життя людини, на його емоційне самопочуття і стосунки з оточуючими, на розвиток творчих здібностей та задоволеність роботою, навчанням; відіграє важливу роль у самовихованні та саморегуляції особистості, формуванні життєвої позиції, характеру, активізує прагнення, бажання, наміри при досягненні поставленої мети; формує почуття власної гідності, та впевненості в собі.

На думку Б. В. Кайгородова [3], зміна ставлення до себе залежить від сенсу даної діяльності для людини і інших численних чинників. Даний процес розкривається шляхом розуміння. Перш ніж вирішувати, як ставитися до себе, людина повинна зрозуміти саму себе. Самоставлення діалектично пов'язане з саморозумінням і разом вони формують єдине когнітивно-смісловне та емоційно-ціннісне ставлення до власного Я суб'єкта. Самоставлення і саморозуміння складають єдність, здійснюють процес самоосягнення, результатом якого є самовизначення.

Методика та організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі Інституту соціології, психології та управління НПУ імені М.П.Драгоманова. Об'єктом дослідження стали 200 студентів – майбутніх психологів третього та п'ятого курсів денної форми навчання Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Нами було створено дві експериментальні групи: третій курс (n = 100) – експериментальна група 1 та п'ятий курс (n = 100) експериментальна група 2.

Для вивчення психологічних особливостей саморозуміння на початковому етапі ми використовували опитувальник САМОАЛ (самоактуалізаційний тест), адаптований Н.Ф.Каліною [5], який дав змогу диференціювати молодих людей за мірою вираженості саморозуміння. На даному етапі дослідження ми приділяли увагу восьмій шкалі – саморозумінню [5].

Для дослідження самоставлення нами застосовувався опитувальник В.В. Століна, який включає наступні шкали:

- шкала «S» - інтегральна - вимірює внутрішнє недиференційоване почуття «за» чи «проти» власного «Я» досліджуваного;

- шкала I - самоповаги - об'єднує твердження, які стосуються «внутрішньої послідовності», «саморозуміння», «самовпевненості» і відображає той аспект самоставлення, який емоційно і змістовно об'єднує віру в власні сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку можливостей контролювати власне життя і бути самопослідовним, розуміння себе.

- шкала II - аутосимпатії - об'єднує пункти, що стосуються «самоприйняття», «самозвинувачення», в яких відображається дружність-ворожість до власного «Я». У змістовому плані шкала на позитивному полюсі об'єднує схвалення себе в цілому, довіру до себе і позитивну самооцінку, на негативному полюсі – бачення в собі переважно недоликів, низьку самооцінку, готовність до самозвинувачення;

- шкала III - очікування позитивного ставлення від інших – відображає очікування позитивного чи негативного ставлення до оточуючих;

- шкала IV - самоінтересу - відображає міру близькості до самого себе, зокрема, інтерес до власних думок, почуттів, впевненості у своїй цікавизні для інших [1].

Результати дослідження. На першому етапі ми досліджували показники рівня самоставлення, враховуючи рівні саморозуміння. Отримані дані представлені в табл. 1.

Дослідивши особливості самоставлення студентів третього та п'ятого курсів, ми можемо констатувати збільшення показників по шкалі глобального самоставлення від низького до середнього, від середнього до високого рівня саморозуміння, що говорить про пряму залежність між показниками. Найвищий рівень самоповаги у студентів, які мають високий рівень саморозуміння. Опитувані, в яких низький рівень саморозуміння мають рівень самоповаги вищий ніж студенти з середнім рівнем саморозуміння. Найвищі показники аутосимпатії у досліджуваних з середнім рівнем саморозуміння. Мабуть, це пов'язане з тим, що студенти, які мають високий рівень саморозуміння добре знають власні позитивні та негативні сторони і, відповідно, ставляться до них не завжди позитивно. Показники по шкалі «очікування позитивного ставлення від інших» найвищі для високого рівня саморозуміння, що може говорити, про знання власних потреб. Самоінтерес у студентів третього курсу взаємопов'язаний

з рівнем їх саморозуміння. Найвищий рівень самовпевненості у досліджуваних, які мають середній рівень саморозуміння. Найвищий рівень по шкалі «очікування ставлення від інших» у досліджуваних з високим рівнем саморозуміння, найнижчий – у студентів з низьким рівнем. Досить високий рівень самоприйняття спостерігається на всіх рівнях саморозуміння. Показники по параметру: «самокерівництво» невисокі, але найвищі у студентів з низьким та високим рівнем саморозуміння, що вказує на те, що для досліджуваних з середнім рівнем саморозуміння характерне послаблення контролю над певною ситуацією. Низькі показники по шкалі «самозвинувачення» відповідають високим показникам саморозуміння, що говорить про обернену залежність показників. Самоінтерес, який проявляється в реальних діях найвищий для опитаних з середнім рівнем саморозуміння, що пов'язане з потребою у самопізнанні та дефіциті інформації відносно себе. Готовність до розвитку саморозуміння найвища у студентів з високим рівнем саморозуміння, а найнижча у студентів з середнім рівнем саморозуміння.

Таблиця 1

Показники самоствавлення в експериментальних групах (по рівнях саморозуміння за опитувальником самоствавлення В.В. Століна)

Шкали	Показники самоствавлення (в % від загального числа відповідей) та рангів в експериментальних групах							
	Експерим.група 1				Експерим.група 2			
	Низький	Середній	Високий	Середнє значення	Низький	Середній	Високий	Середнє значення
1.	67	78	86	77	76	82	89	83
2.	65	60	76	67	66	63	81	70
3.	50	80	77	69	60	70	86	72
4.	53	53	70	58	54	57	72	61
5.	75	78	81	78	76	85	84	82
6.	58	71	63	45	74	59	78	70
7.	59	53	65	59	61	61	69	64
8.	82	81	80	81	62	76	98	77
9.	67	61	66	65	68	57	73	66
10.	75	48	46	56	53	67	36	52
11.	67	84	81	77	74	61	83	73
12.	61	55	70	62	67	73	80	73

Примітка. Шкали ОСО: 1 - глобальне самоствавлення (S), 2 - самоповага (I), 3 - аутосимпатія (II), 4 - очікування позитивного ставлення від інших (III), 5 - самоінтерес (IV); 6 - самовпевненість (1), 7 – очікування ставлення від інших (2); 8 - самоприйняття (3); 9 - самокерівництво (4); 10 - самозвинувачення (5); 11 - самоінтерес (6); 12 - саморозуміння (7).

На п'ятому курсі також прослідковується збільшення показників по шкалі глобального самоствавлення в залежності від рівня саморозуміння. Найвищий рівень самоповаги характерний для студентів, які мають середній рівень саморозуміння. Найвищі показники аутосимпатії у досліджуваних з високим рівнем саморозуміння, даний показник має тенденцію до збільшення зі збільшенням рівня саморозуміння. Показники по шкалі «очікування

позитивного ставлення від інших» найвищі для високого рівня саморозміння. Самоінтерес у студентів п'ятого курсу, як і в студентів третього курсу, зростає у взаємозв'язку з рівнем їх саморозуміння. Низьким показникам рівня самовпевненості відповідають високі показники рівня саморозуміння. Найвищий рівень по шкалі «очікування ставлення від інших» у досліджуваних з високим рівнем саморозуміння, у студентів з низьким та середнім рівнем показники однакові. Самоприйняття має тенденцію до збільшення у взаємозв'язку з рівнем саморозуміння. Дані по шкалі «самокерівництво» найвищі у студентів з високим рівнем саморозуміння, для досліджуваних з середнім рівнем саморозуміння характерне послаблення контролю над певною ситуацією. Показники по параметру «самозвинувачення» низькі у студентів з високим рівнем саморозуміння, проте високі у досліджуваних з середнім рівнем. Самоінтерес, який проявляється в реальних діях найвищий для опитантів з високим рівнем саморозуміння, але порівняно низький у опитуваних з середнім рівнем саморозуміння. Показник по шкалі «саморозуміння» має тенденцію до збільшення у взаємозв'язку з рівнем саморозуміння.

Слід зазначити, що зміни показників самоствавлення, як з курсів, так і за рівнями розвитку саморозуміння, слід вважати відносними з огляду на те, що їх середні значення перебувають у межах середніх і високих показників шкал ОСС. Це говорить про значимість даного компонента в цілому для процесу саморозуміння, а їх відмінності відображають психологічні особливості розглянутого феномена в залежності від курсу навчання. Середні показники по шкалам опитувальника самоствавлення ми наводимо в Рис. 1.

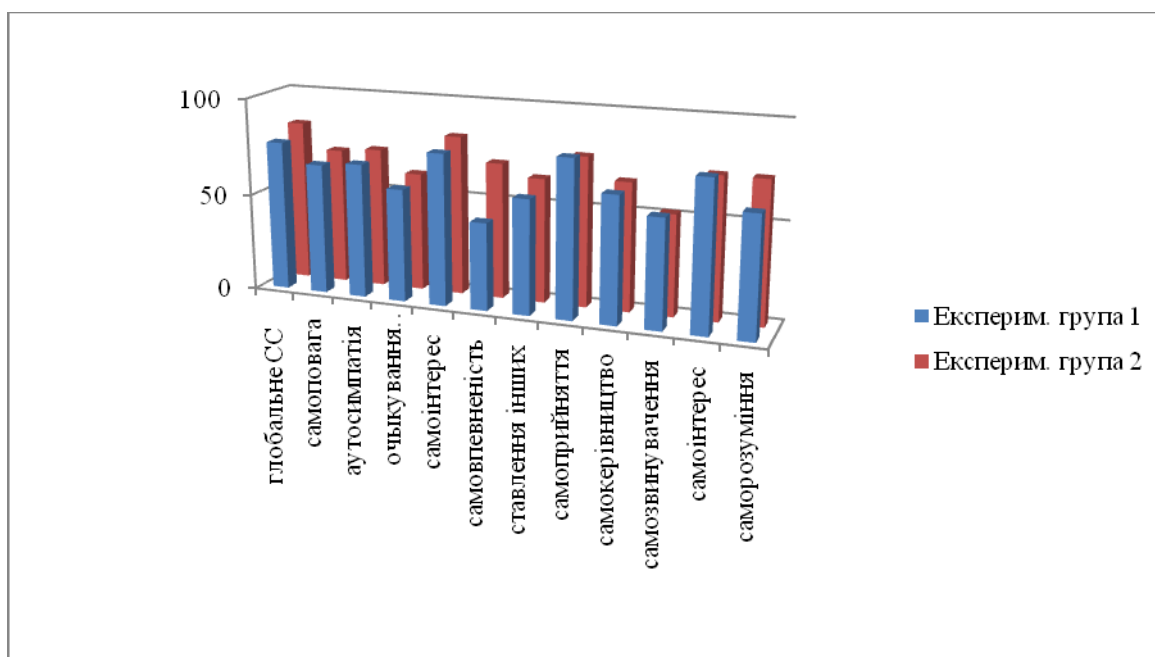

Рис. 1. Порівняльна характеристика компонентів самоствавлення в експериментальних групах

Таким чином, можна констатувати збільшення показників щодо середнього значення з третього по п'ятий курс за такими шкалами: глобальне самоствавлення (S) – 6%, самовпевненість (1) – 25%, очікування ставлення від інших (2) – 5%, саморозуміння (7) – 9%. Пераховані шкали виражають оцінку власного «Я» по відношенню до соціально-нормативних критеріїв: моральності, успішності, волі, цілеспрямованості, соціального ставлення та ін. Емоційне ставлення до власного «Я», не пов'язане ні з вищеназваними критеріями, ні з деякими рисами особистості, і свідчать про значущість даних характеристик для студентів.

Зменшення показників щодо середнього значення відзначені за наступними шкалами: самоприйняття (3) – 4%; самоінтерес (6) – 4%, говорить про зворотний процес, тобто зниження значимості оцінок власного «Я» щодо соціально-нормативних критеріїв і емоційного ставлення до себе в цілому. А зменшення показника за критерієм самозвинувачення (5) – 4% вказує на позитивні зміни.

Наступним етапом нашого дослідження було встановлення взаємозв'язку між самоставленням та саморозумінням у майбутніх психологів.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між рівнем саморозумінням та самоставленням

Рівні саморозуміння	Рівні самоставлення (%)		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Низький	10,5	31,6	57,9
Середній	19,2	17,3	63,5
Високий	3,4	3,4	93,2

Дослідження показало, що високі показники саморозуміння корелюють з високими показниками самоставлення.

Статистично значущий взаємозв'язок між саморозумінням та самоставленням наявний на такому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,0001$).

Аналізуючи детально дані шкали ми можемо констатувати, що високі показники по шкалам самоповага ($p \leq 0,0001$), аутосимпатія ($p \leq 0,0001$), самоінтерес ($p \leq 0,003$), очікуванню позитивного ставлення від інших ($p \leq 0,0001$) корелюють з високим показником саморозуміння.

Також варто зазначити, шкали, які характеризують самоставлення на рівні конкретних дій по відношенню до свого «Я» мають високі показники статистичної значущості взаємозв'язку з саморозумінням – самовпевненість ($p \leq 0,001$), ставлення інших ($p \leq 0,0001$), самоприйняття ($p \leq 0,0001$), самокерівництво ($p \leq 0,03$), самозвинувачення ($p \leq 0,001$), самоінтерес ($p \leq 0,001$) та саморозуміння ($p \leq 0,0001$).

Більш детальний аналіз свідчить, що високі показники по шкалам самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерівництво, самоінтере, саморозуміння корелюють з високим показником саморозуміння, окрім шкали самозвинувачення, низькі показники якої корелюють з високими показниками саморозуміння, що говорить про те, що респонденти, які мають високий рівень саморозуміння не схильні до самозвинувачення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в результаті теоретичного аналізу ми з'ясували, що самоставлення діалектично пов'язане з саморозумінням і разом вони формують єдине когнітивно-сміслову та емоційно-ціннісне ставлення до власного Я суб'єкта.

В психологічній літературі самоставлення визначається як емоційний компонент самосвідомості.

Самоставлення являється важливим механізмом саморозуміння, за допомогою якого здійснюється емоційне узгодження продуктів самосвідомості і реальної дійсності.

Результати проведеного дослідження свідчать, що високі показники саморозуміння корелюють з високими показниками самоставлення.

Ми можемо констатувати, що високі показники по шкалам самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, очікуванню позитивного ставлення від інших корелюють з високим показником саморозуміння.

Більш детальний аналіз свідчить, що високі показники по шкалам самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерівництво, самоінтере, саморозуміння корелюють з високим показником саморозуміння, окрім шкали самозвинувачення, низькі показники якої корелюють з високими показниками саморозуміння, що говорить про те, що респонденти, які мають високий рівень саморозуміння не схильні до самозвинувачення.

Дослідивши динаміку самоставлення ми можемо констатувати збільшення показників щодо середнього значення з третього по п'ятий курс за такими шкалами: глобальне самоставлення, самовпевненість, очікування ставлення від інших, саморозуміння. Зменшення показників щодо середнього значення відзначені за наступними шкалами: самоприйняття; самоінтерес, говорить про зворотний процес, тобто зниження значимості оцінок власного «Я» щодо соціально-нормативних критеріїв і емоційного ставлення до себе в цілому. А зменшення показника за критерієм самозвинувачення вказує на позитивні зміни.

Особливо перспективним на подальше є дослідження психолого-педагогічних умов підвищення самоставлення майбутніх психологів в процесі фахової підготовки.

Література

1. Бодалев, А. А. Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин. - СПб.: Речь, 2003. - 440. - С. 75-377.
2. Знаков, В. В. Понимание как проблема психологии человеческого бытия / В. В. Знаков // Психологический журнал. - 2000. - № 2. - С. 7-15.
3. Кайгородов В. Б. Самопонимание: миф или реальность – М., Московский психолого–социальный институт, 2000. -184с.
4. Кайгородов, Б. В. Психологические основы развития самопонимания в юношеском возрасте / Б. В. Кайгородов. - Астрахань : Изд-во АГПУ, 1999.—160с.
5. Маслоу А. Психология бытия. – М., 1997. – 304 с.
6. Соколова Е. Т., Чеснова И. Т. Влияние отношения родителей на развитие самооценки подростка / Е.Т.Соколова, И.Т. Чеснова // Вопросы психологии. 1985. - № 7. – С. 65 – 70;
7. Столин В. В. Самосознание личности. – М.: Изд-во МГУ, 1983. –284 с.
8. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. – М., 1977. – 142 с.
9. Чеснова И. Г. Личностные отношения в семье как фактор формирования эмоционально-ценностного самоотношения подростка.: Автореф. ... канд. психол. наук:19.00.01. / ЛГУ им. А.А. Ждановаа – М., 1987. – 23 с.
10. Damon W., Hart D. The Development of Self-Understanding from Infancy through Adolescence / W. Damon, D. Hart // Child Development. 1 982. V. 53. No. 4. P

Статья посвящена актуальной проблеме современной психологии - изучение психологических механизмов самопонимания.

Статья содержит анализ психолого-педагогической литературы по проблеме самоотношения, рассматриваются результаты исследования самоотношения студентов третьего и пятого курсов, обучающихся по специальности «практическая психология».

The article is devoted to the actual problem of modern psychology - the study of the psychological mechanisms of self-understanding.

The article contains analysis of psychological and educational literature on the self-attitude, be considered findings self-attitude students of the third and fifth courses that are taught in «practical psychology».

Статтю подано до друку 24.10.2012.

©2012 р.

Л. С. Левченко, Ю. В. Косенко (м. Суми)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань сучасного реформування школи є її переорієнтація на особистісний розвиток учнів. У зв'язку зі сказаним, як ніколи раніше, актуальною стає ідея С.Л. Рубінштейна про необхідність такої організації життя школи та підбору методів її роботи, які б забезпечували необхідні умови для виявлення та розвитку індивідуальності та обдаровань кожного учня. Вочевидь, це висуває певні вимоги як до особистості вчителя, так і до його професійних якостей, зокрема, до рівня його комунікативної підготовленості.

Динаміка розвитку сучасного суспільства зумовлює інтенсивні пошуки освітніх технологій виховання творчої особистості, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку її комунікативної культури, здатності до ефективної взаємодії у професійній діяльності.

Характерними відмінностями кінця ХХ – початку ХХІ століття є зміни в системі освіти: її спрямованості, цілях, змістові, значною мірою орієнтують на вільний розвиток особистості, творчу ініціативу, самостійність, конкурентоспроможність майбутнього педагога.

Однією з головних форм педагогічної професії виступає комунікація, або спілкування педагога зі своїми вихованцями. Допомогти фахівцю оволодіти засобами ефективного впливу на учнів як основою продуктивної взаємодії, у новій освітній парадигмі має пріоритетне завдання та значення.

Мета статті – довести, що закономірним результатом професійної підготовки в сукупності мотиваційно-ціннісних, когнітивних та інших складових виступає комунікативна компетентність особистості майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературі можна зустріти поняття, близькі за своїм змістом. Так, "компетентність в спілкуванні – це уміння долати труднощі в спілкуванні, в першу чергу, соціально-перцептивного плану, здатність рефлексувати власні прояви в спілкуванні і використовувати одержану інформацію для самопізнання [5, с. 37]. "Комунікативна компетентність" розглядається як готовність особистості до комунікативної діяльності. У зарубіжних джерелах зустрічається термін "компетентності взаємодії" (interaction competencies). Так, М. Athay та J. Darley під компетентностями взаємодії розуміють здатності створення нових зразків виконання ролі шляхом реконструювання знайомих, набутих в практиці прикладів, що дає змогу діяти в специфічних змінах ситуацій взаємодії [8, с. 27].

Комунікативна компетентність особистості майбутнього педагога є доволі важливою